

KAPİTALİZM İNKAR EDİLEBİLİR Mİ?

Profesör Dr. Mahmut KOLOĞLU

Tarihî tetkikler pek eski zamanlardanberi devletin ekonomik hayata müdahale ettiğini göstermektedir. Zamana ve memleketine göre çeşitli şekillerde görülen bu müdahale, on altıncı asırdan itibaren Merkantilizm adı altında daha sistemli bir şekilde yapılmıştır. Bu devrede başlıca servet addolunan, millî kudret ve kuvvetin sebebi olarak kabul edilen kıymetli madenlerin memlekete celbi için, devlet muayyen bir ekonomi siyaseti takip etmiş ve bu maksatla sanayii, nakliyeciliği, ticareti ve bilhassa milletlerarası ticareti millî menfaatlara uygun istikametlere tevcih etmeğe çalışmış ve tedbirler almıştır. Onsekizinci asrın sonlarından itibaren gittikçe kuvvet bulan liberal fikirlerin tesiriyle devletin ekonomik hayata müdahalesi nisbeten azalmış ve ekonomik hayatı sıkı bağlar kaldırılmış, ferdlere ekonomik faaliyetlerinde serbesti kabul edilmişti. Bir buçuk asra yakın devam eden bu serbesti devresi de reaksiyon tevlit etmiş ve yirminci asrın başlarından itibaren daha kuvvetli ve daha geniş ölçüde millî ekonomik faaliyetleri kavrayan yeni bir müdahalecilik çerçemesi başlamıştır. Muayyen bir plâna tevfiқан yapılan bu müdahaleye Dirijizm ismi verilmiştir. Dirijizm'de devlet evvelce olduğu gibi tenvir, teşvik vetanzim ile iktifa etmiyerek istihsale, istiklâke, gelirlerin tevezzüne, fiyat, kredi ve para da dahil olmak üzere ekonomik hayata müdahalede ve daha ileri giderek ferdlerin yanında ve bazan onların yerine ekonomik faaliyette bulunmaktadır.

Dirijizm, liberalizme ve onun neticelerine karşı yapılan bir reaksiyondan başka bir şey değildir. Dirijizm taraftarları, liberallerin kendiliğinden olan, ferdlerin menfaatlerini takiben hareketleri neticesinde vücut bulan nizamın insanlar için hayırlı bir nizam olduğunu ve insanların ekonomik hayata müdahale etmemeleri hususundaki esash düşüncelerini reddederler. Ekonomik faaliyetlerin düşünülerek millî menfaate uygun bir şekilde tanzimini, kendiliğinden olan nizamın yerine insan iradesiyle tanzim ve tesis edilen bir nizamın yaratılmasını isterler.

Yirminci asrın başlarından itibaren gittikçe kuvvet bulan ve bir çok memleketlerde tatbik edilmek istenilen dirijizm ne dereceye kadar muvaffak olmuştur? Hakikaten ekonomik hayatı istenilen şekilde tanzim

ederek ona millî menfaatlere uygun şekilde istikamet verebilmişmidir? Tatbikata nazaran bu suallere müsbet cevap vermek oldukça müşküldür. Hiç bir memlekette dirijizm tamamıyla muvaffak olmuştur denilemez. Bu muvaffakiyetsizlikte arızî âmillerin bilhassa dirijizmin kuvvet bulmasında âmil olan harplerin ve ekonomik buhranların tesirleri olmuştur. Fakat bize kalırsa muvaffakiyetsizliğin asıl sebeplerini sistemin sağlam esaslara istinat etmemesinde aramak icap eder. Dirijizm maziyi inkâr ederek, klâsik mektebe mensup ekonomistlerin buldukları prensipleri nazarı itibare almayarak, mahzurlariyle beraber bir buçuk asırlık bir devrin tecrübelerine ehemmiyet vermiyerek hâdislerin tesiriyle yepyeni bir rejim yaratmak istediği için muvaffak olamamıştır.

Milletler ekonomik bakımdan bir çok devrelerden geçmişlerdir. Bu devreler birbirini tamamlayan, birbiri üzerine kurulmuş devreler olarak kabul edilmelidir. Meselâ Zanaat devresini yaşamadan kapitalist devreye ve kapitalist devreden geçmeden dirijizmi tatbik kalkışmak muvaffakiyetsizlikle neticelenebilir. Diğer bir ifade ile millet ekonomisinde tekâmüle yer vermek icap eder. Ekonomik faaliyette ferdlere ve müesseseleri yetişmemiş ve gelişmemiş memleketlerde dirijizm bürokrasinin mahzurlarını taşıyarak bocalamaktan ileri gidemez.

Bu düşünceleri teyit için kapitalizme tekaddüm eden zanaat devresinin ve kapitalizmin esaslı hatlarını tebarüz ettirmek icap eder.

Kapalı ekonomi ve aile ekonomisi devrelerinden sarfınazar edilirse, mübadele, kapitalizme tekaddüm eden zanaat devresiyle başlar. Ona birinci asırdan on sekizinci asra kadar devam eden bu devrede şehirler teşekkül etmiş, sanayi ve ticaret gelişmiş, şehirle köy arasında mübadele başlamış, ekonomik faaliyet ve mübadele mahallî olmaktan kurtularak bölgelere ve memlekete şâmil bir ehemmiyet kazanmıştır.

Bu devrede istihsal, kâr ve zarar kendisine ait olmak üzere müteşebbis ve aile efradı bazan da harıçten tedarik edilmiş bir iki yardımcı tarafından yapılmaktadır. Bununla beraber müteşebbisler faaliyetlerinde tam bir istiklâle malik bulunmamaktadırlar. İstihsal, meslek ve meslek mensuplarının himayesi ve karşılıklı yardım maksadiyle müesses esnaf teşekküllerinin, şehir ve devletin koydukları usullere ve kayıtlara göre muayyen ve mahdut müşteri zümresi için yapılmaktadır. İstihsal tekniği basit âletlere ve göreneğe inhisar etmektedir. İstihsal tekniğinde yenilik ve değişiklik matlûp ve makbul değildir. İstihsal tekniği ve istihsal miktarı büyük sermayeyi icap ettirmemektedir. Fiyat, ücret ve faiz dini ve ahlâkî mülâhazalarla ve kanunlarla tahdit edilmiştir. Ekonomik faaliyetin gayesi istihsale iştirak edenlerin normal şartlar içinde yaşamasını temin etmektir.

On altıncı asırdan itibaren yeni fikri cereyanlar, dinî islâhat o zamana kadar ekonomik hayatın gelişmesine engel olan din ve sınıf telâk-kilerini zafa uğratmış mevcutkayıtların kaldırılmasına ve yeni bir devrenin açılmasına yardım etmişlerdir.

Kapitalizm ismi verilen bu yeni devrenin başlangıç tarihini katî olarak tesbit etmek güçtür. Bir kısım ekonomistlere nazaran kapitalist rejim istihsalde sermayenin istimali ile başlar. Bu anlayış tarzı kapitalizmi pek eski zamanlardan başlatır. Kapitalizme tekaddüm eden devre bir tarafa bırakılırsa on sekizinci asrın sonlarından yirminci asrın başlarına kadar devam eden yüzelli senelik devre umumiyetle kapitalist devre olarak kabul edilmektedir. İngilterede doğan ve garbî Avrupa ve daha sonra Amerikada devam eden ve ileri kapitalizm ismi verilen bu devrede milletlerin hukukî, sosyal ve ekonomik hayatlarında büyük değişiklikler görülmüştür. Bu değişiklikler kapitalizme tekaddüm eden devrede görülen hâdiselerden ve kısmen de kapitalist rejimin tatbikinden doğmaktadır. Kapitalizme takaddüm eden devrede kapitalizmin doğuşunu hazırlayan hâdiselerin başlıcaları on ikinci ve on üçüncü asırlar boyunca orta şark ile garp memleketleri arasında dinî bir hareket olarak başlayan, siyasi ve ekonomik maksatlarla devam eden, din, adet ve yaşayış telâk-kileri farklı milletleri temasa getiren Haçlılar Seferleri, daha sonra büyük coğrafi keşifler ve fikir sahasında yapılan inkılâplardır. Bu büyük hâdiselerin tesiriyle istihsal usul ve vasıtalarında terakkiler tahakkuk ettirilmiş, nüfus ve servet insanlık tarihinde görülmemiş bir derecede artmış, kredi müesseseleri vücut bulmuş, ticaret yollarının istikametleri değişmiş, ticaret mevzuu olan malların miktarı ve çeşitleri artmış ve bilhassa insanların ihtiyaçlarında, yaşayış ve düşünüş tarzlarında büyük değişiklikler vukua gelmiştir. Kapitalizm denilen bu devrenin mahiyetini ve daha evvelki ve sonraki rejimlerle olan farklarını tebarüz ettirmek için bu devrenin hukukî, malî ve teknik vasıflarını ve hakim olan zihniyeti tetkik etmek icap eder.

Kapitalist rejim hususî mülkiyet ve serbesti prensiplerine istinat eder. İnsanlara eğya üzerinde tanınan hakların en şümullüsü olan mülkiyet hakkı kapitalist rejimde en mütakâmil şekline vasil olmuştur. Ferdlere ve ferd guruplarına, hukukun yarattığı şahsiyete istihsal ve istihlâk malları üzerinde mutlak denecek derecede geniş haklar tanınmıştır. Şüphesiz kapitalizme takaddüm eden zanat devresinde de istihsal vasıtaları ve istihlâk malları üzerinde mülkiyet hakkı tanınmıştı. Fakat bu rejimde istihsal vasıtaları mahdut ve ekseriya zanatkâr tarafından temin edilirdi. Sermaye istihsalde büyük bir rol oynamazdı. Kapita-

list devrede istihsal vasıtaları ehemmiyet kesbetmiş ve sahiplerine ekonomik ve sosyal bakımdan kuvvet ve kudret bahşetmiştir.

Sosyalistler kapitalizmi hususi mülkiyet müessesesi bakımından tenkit ederler. Onlara nazaran kapitalist rejim istihsal vasıtalarının mahdut şahısların ellerinde toplanmasına yardım etmektedir. Bu rejimin istihsal vasıtalarına malik olanlara kudret ve kuvvet temin ettiğini ve bunların çalışmaksızın çalışanların yarattıkları gelirleri aldıklarını, cemiyette adaletsizliğe ve haksızlığa sebebiyet verdiklerini iddia ederler.

Kapitalist rejimin vasıflarından birisi de ekonomik faaliyette ferdlere tanınan çalışma serbestisi, amme menfaatına ve adaba mugayir olmamak üzere mukavele ve rekabet serbestisidir. İngilterede başlıyan ve diğer memleketlerde kuvvet bulan serbesti ceryanları neticesinde siyasi ve ekonomik sahalarda kayıtlar kaldırılmıştır. Serbest faaliyet, serbest rekabet kapitalizmin esasını teşkil eder. Ekonomik faaliyetlerinde ferdler menfaatlerini takip ederek serbestce hareket edebilirlerse ekonomik hayat ferdlerin ve umurun menfaatına uygun olarak cereyan eder.

Klâsik Mektep mensuplarına nazaran ekonomik faaliyeti idare eden her yerde ve her zaman tesirlerini icra eden ekonomik kanunlar vardır. Ekonomik faaliyet serbest bırakıldığı takdirde ekonomik hadiseler bu kanunlara tevfikân intizam üzere cereyan ederler, kendiliğinden teessüs eden bu nizam insanlar için hayırlı bir nizamdır. her hangi bir sebeple bu nizam bozulursa ekonomik kanunlar muvazeneyi tesis ederler. Meselâ ekonomik hayatın her sahasında tesiri görülen istihsal ve istilâke, cemiyet içinde gelirlerin dağılımına müessir olan arz ve talep kanunu vardır. Bir malın arzı talebine nazaran az olursa istihsal ile istihlâk arasında muvazene bozulursa o malın fiatı yükselir; müstahsiller kâr ederler. Menfaatlarını takiben hareket eden müstahsiller istihsalı artırırlar, müvazene yeniden teessüs eder; müstehlikler ihtiyaçlarını tatmin ederler ve ekonomik hayat intizam üzere ceryan eder. Bir malın arzı talebine nazaran fazla olursa fiyatlar düşer, müstahsiller mutazarrır olurlar; bu istihsal sahasındaki emek ve sermaye başka sahalara bilhassa talebi fazla olan fazla kâr temin eden faaliyet sahalalarına intikal eder; arz artar ve muvazene yeniden teessüs eder. Görülüyorki fiyat mekanizması ekonomik hayatın mihverisi ve muharrikidir. Ekonomik faaliyetin nazımı ve müşiridir. Ekonomik kanunların işlemesine mani olacak müdahaleler zarar tevliit ederler.

Kapitalist rejime ismini veren ve farik vasıflarından birisi de sermayeye atfolunan ehemmiyet ve sermayenin oynadığı roldür. Zanaat devrinde de hususi mülkiyet hakkı gibi sermayede mevcuttu. Fakat basit vasıtalarından ibaret olan sermaye ekseriya teşebbüse aitti ve emek ile ser-

maye arasında daha sonları görülen ayrılık ve ziddiyet mevcut değildi. Zanaat devresinin sonlarına doğru ekonomik hayatta görülen gelişmeler sermayenin ehemmiyetini artırmış ve sermayenin istihsale tahsisini teşvik etmiştir. Sermayenin teşekkülü kolay olmamıştır. Servet ve kazancın kolay gaye olmadığı, ihtiyaçların mahdut bulunduğu statik bir cemiyette biriktirme mümkün değildi. Birikdirilen yahut ticaret sayesinde elde edilen kazançların da istihsale tahsisi memnu idi. Orta Çağlarda din alimleri, din kitaplarına ve filozofların eserlerine istinaden faizle ikrazatı men ve kanunlar bu memnuiyeti teyit ediyorlardı.

Zamanla ekonomik zaruretler karşısında mukavemet imkânı kalmadığından prensipler muhafaza edilmek şartıyla faizle ikrazata bazı hukukî muamelelerle birlikte müsaade edilmiş ve daha sonraları faiz serbestisi kabul edilmiştir. Sermayenin teşekkülü üzerinde ve istihsale tahsisinde kredi müesseselerinin borsaların ve ekonomik şirketlerin de büyük yardımları olmuştur.

Sermayenin teşekkülü evvelâ ticaretin gelişmesini ve sanayiın hareket gelmesini mucip olmuş ve sanayi ile kapitalizm en mütakamil şaklini bulmuştur. On sekizinci asrın sonlarından itibaren tahakkuk ettirilen teknik terakki bihassa makinenin sanayie tatbiki, demir imalatında yeni usuller, buharın muharrik olarak kullanılması istihsalin ve dolayısıyla servetin misli görülmemiş derecede artışına sebebiyet vermiştir.

İstihsal vasıtaları üzerinde mülkiyet hakkı, ekonomik serbesti, kapitalizme takaddüm eden devrede de daha küçük mikyasta olmakla beraber mevcuttu. Kapitalizmi daha evvelki ve sonraki devrelerden tefrik eden vasfı müesseselerden ziyade rejime hakim olan zihniyette aramak icap eder. Mülkiyet müessesesinden, serbestiden doğan hudutsuz kazanç elde etmek maksadıyla çalışmak, mücadele etmek, rakipleri yenmek haleti ruhiyesi kapitalizmin fârik vasfıdır. Zanaat devresinde ekonomik faaliyetin gayesi ihtiyaçların tatminidir. Bu gaye din, ahlâk kaideleriyle, esnaf teşekkülleri ve devlet emirleri ile tahdit edilmiştir. Ekonomik faaliyetin gayesi istihsale iştirâk edenlere yaşama imkânları temin etmektir. Daha fazla kazanç makbul ve meşru addedilmemektedir. Kapitalist rejimde ise kazanmak, mümkün merteye fazla kazanmak, rakipleri yenmek ve kazancı, kudreti mufahaza etmek, artırmak arzu ve hırsı hakimdir.

Sonsuz kazanç hırsı, istihsalî mütemadiyen artırmak meburiyeti teknikte, kapitalist rejimin bünyesinde, ekonomik ve sosyal hayatta büyük değişikliklerin vücade gelmesine sebebiyet vermiştir.

Teknik terakki, nüfusun ve medeniyet seviyesinin artışı ihtiyaçların ve dolayısıyla istihsal ve mübadelenin artışına sebep olmuş ve o zamana kadar ihtiyaçları tatmine kifayet eden küçük teşebbüslerin yerine

büyük teşebbüslerin kaim olmasına sebebiyet vermiştir. Toplanma (te-merküz) tabir olunan bu hâdise on dokuzuncu asrın başlarından itibaren ticaretle bilhassa sanayide açıkça görülmektedir. Ferdlerin menfaatlarını takiben hareket etmekte serbest oldukları bu rejimde toplanma daha büyük toplanmalarla, birleşmelerle ve anlaşmalarla nihayet bulmuş, büyüklük teşebbüsler rekabette devamın zararlarını takdir ederek anlaşmak ve birleşmek mecburiyetini hissetmişlerdir. Bu suretle kapitalizmin güneşi addolunan rekabet yerini inhisara terketmiştir. Inhisarı ellerinde tutanlar inhisarın temin ettiği kudret ve kuvvete dayanarak millet ekonomisini menfaatlerine uygun istikamete tevcih etmeğe çalışmışlardır.

On dokuzuncu asrın sonlarına doğru teknik ilerlemeye, servetin artmasına, fiyatların düşük olmasına rağmen kapitalizm ekseriyetin refahını temin eden bir rejim olmaktan uzaktı. Bilâkis yeni bir çok sosyal meselelerin, halledilmeleri cemiyette huzur ve refah için zarurî olan meselelerin doğmasına sebep olmuştur.

Toplanma hâdisesi dolayısıyla o zamana kadar ziraatle meşgul olanlar toprağı terk ederek senayi merkezlerine, şehirlere akın etmişler, ücretlerin azlığı, hayat ve çalışma şartlarının ağırlığı işçilerin sefaletini mu-cip olmuştur.

Rakipleri yenmek, yeni pazarlar elde etmek, mal oluş fiyatını düşürmek için fazla istihsalde bulunan müteşebbis, emeğinden başka gelir vasıtası olmayan işçi ile çalışma şartlarının tesbitinde karşı karşıya bulunuyorlardı. İşçi yaşamak için iş verenin şartlarını kabul etmek mecburiyetinde kalıyordu. Bir taraftan serbesti prensipleri diğer taraftan bu prensiplere istinaden vazolunan kanunlar işçilerin haklarını müdafaa için birleşmelerine, teşekküller vücade getirmelerine mani oluyordular. On dokuzuncu asrın ortalarından itibaren işçiler menfaatlerinin birleşmekte olduğunu takdir ederek çetin mücadeleler sonunda teşekküller vücade getirerek işçi sınıfının haklarını müdafaa imkânını elde etmeğe muvafak olmuşlardır.

Kapitalist rejimin diğer bir vasfı da ekonomik hayatta görülen buhranlardır. Klâsik mektep mensuplarına nazaran fazla istihsalde mütevellit buhran olamaz. Ferdlerin menfaatlerini takiben hareket etmeleri neticesinde muvakkat bir zaman için bozulan muvazene teessüs eder. Fakat tatbikatta daima bunun aksi zuhur etmiştir. Büyük teşebbüsler rekabeti önlemek, rakipleri yenmek ve mal oluş fiyatını düşürmek, kârı artırmak için daima daha fazla istihsalde bulunmağa çalışmışlardır. Teşebbüslerin kazanç hürsiyle ölçsüz istihsalde bulunmaları neticesinde on dokuzuncu asır boyunca muntazam denilecek fasılalarla muhtelif siddetlerde buhranlar görülmüş, teşebbüsler iflâs etmiş ve bir çok ıztıraplara

sebepler olmuştur. Buhranların sebep olduğu sefalet ve ızdıraplar klâsik mektep mensuplarının ortaya attıkları ve hayırlı olduklarında ısrar ettikleri prensiplere karşı itimatsızlık hasıl etmiş ve kendiliğinden olan nizamın hayırlı olduğuna dair fikirlere itirazlar başlamıştır. Ekonomik faaliyetin dışında tutulan, yalnız emniyet ve asayişin teminiyle tavzif edilen devlet yeniden ekonomik faaliyete müdahaleye mecbur kalmıştır. Esasen devlet hiç bir devirde hiç bir zaman liberal fikirlerin nisbeten hakim olduğu zamanlarda dahi ekonomik faaliyetin dışında kalmamıştır. Devlet emniyet ve âsaişi temin, harice karşı istiklâli koruma vazifeleriyle tavzif edilirken dahi bu vazifeleri dolayısıyla ekonomik faaliyete müdahalede bulunmuştur. On dokuzuncu asrın sonlarına doğru kapitalist rejimin ekonomik bünyede sebebiyet verdiği değişiklikler devleti daha yakından ve sistemli olarak ekonomik ve sosyal hayata müdahaleye mecbur etmiştir. Devlet, ilim adamlarının, efkârı umumiyenin ve bilhassa demokrasi prensipleri icabı devlet idaresine iştirak eden ekseriyetin tesiri altında kalarak teşvik ve himayeden başlayarak istihsal, fiat, kredi para ve milletlerarası ticaret ve tediye usullerine, gelirlerin dağıtılışına, ferdlere istihsal vasıtaları üzerinde mülkiyet hakkını tanımakla beraber, ekonomik hayatı muayyen plânlara tevfikân tanzim ve millî menfaatlara uygun istikametlere tevcihe çalışmıştır.

Kapitalist rejimde ekonomik faaliyetler muayyen kanunlara tabidirler. Fiyat mekanizması ekonomik hayatın nazımıdır; ferdlar kendi menfaatlarını takiben hareket ederken umumun menfaati da hasıl olur prensipleri hakim iken dirijizmde plân hakimdir, kendiliğinden olan nizam yerine insan iradesiyle nizamın vücuda getirilmesi mevzuu bahistir. İstihsal fiyat mekanizmasına göre değil evvelden tesbit olunan ihtiyaçlar listesine göre yapılacaktır. Liberal sistemde ekonomik faaliyete münhasıran ekonomik mülâhazalar hakim olduğu halde dirijizmde sosyal mülâhazalar hakim bulunmaktadır. Cemiyet hayatının intizam üzere devamı cemiyette emniyet ve istikrarın temini, sosyal adaletin temini ile mümkündür. Ekonomik faaliyetin gayesi istihsalı artırmak, mal oluş fiyatlarını düşürmek değildir. Gaye sosyal adaletin temini, mümkün mertebeye fazla miktarda insanın yaşayış şartlarının islâhı, refah seviyelerinin artırılması olmalıdır. Liberal prensiplerin hakim olduğu on dokuzuncu asırda bir kısım insanların sefalet içinde yaşamaları tabii görülüyor, tabii kanunların icabı addolunuyordu. Yirminci asırda aynı tevekkül ve soğuk kanlılıkla düşünülüyor.

Birinci cihan harbini takip eden devrede bilhassa garbî Avrupa memleketlerinde kapitalizme ve neticelerine karşı şiddetli reaksiyon görülmüş ve dirijizm ekonomik siyaset sahasında büyük terakkiler kayıt et-

mıştır. Fakat yarım asra yakın tatbikat neticesinde dirijizmin hiç bir memlekette tamamen muvaffak olduğunu görmüyoruz. Bu muvaffakiyetsizliğin her memlekete göre ayrı sebepleri olmakla beraber asıl sebebi millî ekonomik bünyenin dirijizme elverişli derecede gelişmemiş olması bil-hassa sağlam esaslara istinat etmemesidir. Zanaat devresinde yaşayan, ferdleri modern ekonomik hayatın icap ettirdiği cesaret ve enerjiyi haiz olmayan, teşebbüs terbiyesi gelişmemiş memleketlerde dirijizm mahdut sahalarda geçici bir tesirden başka bir şey yapamazdı. Kapitalist sistemin imtihanından geçmiş memleketlerde dirijizmin muvaffak olamaması ise klâsik mektep mensupları tarafından ortaya konulan prensiplere ehemmiyet verilmemesindedir. Klâsik mektep mensuplarının prensipleri insan psikolojisine, bugün için de doğru olan kanunlara istinat eder. Şahsî menfaat saiki dün de bugün de mevcuttur. İnsanları bu kuvvet ve bu saikten tecrit etmek mümkün olamamaktadır. İhtiyaçlarla tatmin vasıtaları arasındaki nisbetsizlik bugün de mevcuttur. Bu vasıtaları elde etmek için yapılan faaliyetleri idare eden prensipler bugün de meridir. Kendiliğinden olan nizamın, her zaman hayırlı bir nizam kabul edilmemekle beraber, ekonomik hâdiselerin serbest bırakıldıkları halde intizam üzere cereyan ettikleri de inkâr edilemez. Meselâ arz ve talep kanunu, para hâdiselerini idare eden kanunlar muayyen şartların tahakkuku halinde tesirlerini icradan hali kalmamışlardır. Bazı hallerde müdahalelere rağmen tesirlerini icra etmişlerdir. İki büyük harp sırasında amme makamları tarafından ekonomik kanunlar gözönünde tutulmadan alınan kararların tatbik edilememesi bu hususu açıkça göstermektedir.

Bununla beraber kapitalizm yaşamış bir rejimdir. İnsanlığın bir daha o rejime dönmesi mümkün değildir. Bu, kapitalizmin tamamen inkâr edileceği de demek değildir. Ekonomik siyasetin tayin ve tesbitinde maziden istifade edilerek esaslı prensiplere yer vermek icap eder. Hüsufî teşebbüs şahsî menfaat saikine yer vermeyen, emeğin verimine nazaran gelir temin etmeyen, müteşebbise umduğu geliri sağlamayan rejimlerde istihsalın artışı, teknik terakki ve ekseriyetin refahı beklenmemelidir. Kapitalizmi inkâr ederek hislere tebaan kurulan dirijizm istihsalde kifayetsizlik fiyat yüksekliği, darlık ve kontrol ve teşkilâtın icap ettirdiği masraflarla milletlerarası ticaret ve tediyenin durması ile halkın rejime karşı hoşnutsuzluğunu mucip olmuş ve rejimin müdafaasını imkânsız kılmışlardır.

Son zamanlarda Amerika ve Avrupa memleketlerinde büyük teşebbüslerin yerine köylü ekonomisi üzerine müesses bir sanayi sisteminden bahsedilmektedir. Bu sistemde işçi yarı işçi yarı köylü halindedir. Bu küçük teşebbüsler ihtiyaçları hatta ihracatı temin edecek kudrettedirler.

Çiftçi sanatkârın istiklâline maliktir. İşsizlik, fazla istihalden mütevellit buhranlar, sınıf mücadeleleri görülmeyecektir. Bu yeni sistem sayesinde on dokuzuncu ve yirminci asırda hâd bir şekil alan sosyal meseleler kendiliğinden halledilmiş bulunacaktır. Bilhassa Almanyada muvaffakiyetle tatbik olunan bu sistem kapitalizm ve dirizmin telfiki bir şeklinden başka bir şey değildir. Kapitalist ve dirijist rejimleri yaşamış bir memlekette tatbiki kabil olan sistemin henüz zanat devresinden ileri gidememiş ekonomik ve teknik bakımdan kalkınamamış ziraatçi bir memlekette alınacak kararlarla ekonomik bünyeyi değiştirmenin mümkün olabileceğini zannetmiyoruz.

W. Sombart: *L'apogée du Capitalisme.*

Gaëtan Piron: *Economie Libérale et Economie Dirigée Paris 1946.*

Emile James: *Les Formes d'Entreprises Paris 1935.*

Yeni İstanbul 15 Haziren 1950.